

מה בין "ראה ב-" ל"ראה את" בלשון המקרא? (בידור לדרך ביטוי האמפטיה)

א. כיצד הביעו את האמפטיה בלשון המקרא?

בניסיונותינו לתאר שדות סמנטיים בלשון המקרא¹ מצאנו לפנינו כלי-עזר להתוויית המסגרות העיוניות לתיחומם של שדות כאלה;² הסיוע שאפשר היה לקבל מספר-עזר זה היה מועיל במיוחד בשדות התכנים הרוחניים, המופשטים, של העולם, ששדות המושגים, ובעקבותיהם שדות המלים, יכולים לכסותם תוך התאמת המושגים למלים. ספר עיוני זה הציג מערכת מושגים כיסוד למילונאות.

אחד הגילויים בבניית השדות הסמנטיים של המלה לב (לכב) בלשון המקרא בעקבות ההצעה שבספר היה, שלא נמצא התאם מוכן ומובן מאליו בין רשת המושגים שבמסגרת העיונית המוצעת ובין הממצאים בלשון העברית של המקרא. כנגד מקומות שחסרו בהצעה (כגון תחום הרגשות הרליגיוזיים) היו במערכת המושגים קטעים שחסרו להם מלים או צירופי מלים מתוך הנתונים הלשוניים של המקרא (כגון להומור ולאידיניה).³

עקרונית אין משום הפתעה בהיעדר התאם בין שדה המושגים ובין שדה המלים: אפשר להיווכח בכך לא רק בתחום המופשט והתכנים הרוחניים-הנפשיים, אלא גם בתחום המושגים המכוונים לעולם המעשה. לדוגמה, ניכרים הבדלים בין הלשונות השונות בדרך חלוקת קשת הצבעים (הספקטרום) לשמות של צבעים:⁴ הצבע הוורוד יכול להיכלל בשם המציין אדום, החום יכול להיכלל בשם הצבע האדום או השחור, וכיוצא בהם הבדלים רבים בין הלשונות השונות, ואף בין תקופותיה השונות של לשון אחת.

1. ראה מאמרי "הצירופים השמניים של 'לב ולכב' בלשון המקרא ובלשון המשנה ובמגילות מדבר יהודה", קובץ העשור לאוניברסיטת בר-אילן תשט"ז-תשכ"ה (ספר השנה ד-ה), רמת-גן תשכ"ו, עמ' 352-390.

2. R. Hallig & W. Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexicographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, Berlin 1952.

3. ועל האמפטיה ראה בהמשך.

4. ראה, L. Weisgerber, *Zum Weltbild der Deutschen Sprache*, I, Düsseldorf 1953, pp. 178 f.

יש לתת את הדעת על אותם תכנים נפשיים-רוחניים ששמותיהם, או המונחים המדעיים להגדרותיהם ולתיאוריהם, הגיעו לכלל ניסוח זה לא מכבר. אין ללמוד מגילויים מאוחרים כאלה שאותם תכנים לא היו קיימים מאז ומתמיד, ואפילו לא שדוברי הלשונות השונות לא הכירו בקיומם ולא ידעו כיצד לרמוז אליהם בתקשורתם המילולית. כל אימת שמדובר בתהליכים ובתופעות אנושיות כלליות אין להנחה מעין זו על ההיעדר הגמור ועל חוסר היכולת להבעה נאותה על מה לסמוך. מסתבר יותר שהם היו גם היו, אף הגיעו לכלל ביטוי בלשון, אלא שלשם כך השתמשו הדוברים בלקסמות מצויות: התכנים המיוחדים האלה נכללו בשימושיהם של מלים ושל צירופי מלים בעלי משמעויות קודמות, שהיו קרובות (על פי הבנת הדוברים) לתכנים המבוקשים.

כך היה גם בלשון המקרא. ומה שמוטל עלינו, בני הדורות המאוחרים, המבקשים להבין את הטקסטים כפשוטם, כלומר כדרך הקרובה ביותר לכוונת מחבריהם, הוא לחשוף בלקסמות הרגילות גם את המשמעויות המיוחדות המכוונות לתכנים שיש בידינו היום מלים וצירופי מלים חדשים להבעתם, ולא מצאנו צורות הבעה מיוחדות להם בעברית המקרא. שאלתנו בדרך זו (שהיא דרכה של האונומסילוגיה, כלומר של מתן שמות לתכנים השונים שבמציאות) תהיה: תוכן מסוים שאנחנו מביעים אותו בלשוננו היום, באיזו דרך בא לידי ביטוי בתקופות לשוננו הקדומות, ובמקרה שלפנינו בלשון המקרא?

ידועה יותר מדרך בדיקה זו החתירה לגילוי שימושיהן של לקסמות של טקסטים קדומים, כשאנו שואלים על הבדלי המשמעויות בין צורות הבעה קרובות זו לזו הנבדלות בחלק מרכיביהן בלבד. לעתים קרובות עולות שאלות כאלה בקריאה בלשון המקרא כשצירופים מסוימים, כגון צירופים פועליים, מופיעים בשינוי-מה רק בחלקיהם המרכיבים. דוגמות לכך מתחום המשלימים הפרה-פוזיציונליים (צירופי היחס) של הפעלים בלשון המקרא הן קנא ב-, קנא ל-, קנא את; ירא את, ירא מן; נלחם ב-, נלחם על. ודוגמות מרובות אפשר למצוא בערכי הפעלים בכל מילון ללשון המקרא. בדיקה בדרך זו היא דרכה של הסמנטיקה, כלומר בירור משמעויותיהן של צורות המבע מתוך התחשבות בשוני שבין מרכיביהם.

העיון באחד הצירופים הפרה-פוזיציונליים המוצרכים (= המושאיים) של הפועל המקראי ראה מזמן לנו מקרה מיוחד של מפגש, מעין קונברגנציה, בין שתי דרכי הבדיקה: של האונומסילוגיה, היינו גילוי המבע לציון תוכן מסוים הידוע לנו מלשוננו היום, ושל הסמנטיקה, כלומר חשיפת משמעותו המיוחדת של הצירוף הפועלי ראה ב- (בניגוד לראה את). הצעתנו היא ליחס לצירוף זה את הבעת התוכן הנפשי של החוויה ושל האמפטיה (יש ממילוני המקרא שהתקרבו בחלק מהגדרותיהם למשמעות זו בדרך התעקף).

ב. מה בין "ראה ב-" ל"ראה את"?

מילוני המקרא מעמידים אותנו על המשמעות הבסיסית של ראה כשהוא מצריך את צירוף היחס (המושאי) עם את/ו ("הפעיל את עינו, חש בתהליך הפיזיולוגי של פעולת העין") ועל משמעותו המושאלת לתחום הרוחני-הנפשי באותו צירוף עצמו ("תפש, שם לב, הבין"). צירופי יחס אחרים, כגון ראה ל-, ראה ב-, נרשמו כמקרים הזקוקים להסבר מיוחד אד-הוק. אנו מציעים כאן להכיר בראה ב- הסתעפות סמנטית מיוחדת, השאלה אל התחום הנפשי (בדומה לראה את);⁵ אלא שלא לכיוון הקוגניטיבי, ההגיוני-ההכרתי, כי אם לכיוון הרגשי, האמוטיבי. סיוע לכיוון הסתעפות זה אפשר למצוא במשמעותה (בשימושה) של ב- בצירופים אלו ("יחד עם, בשיתוף עם", כלומר כמלת היחס של הליווי, של ה-sociative, comitative).⁶

לביסוס הצעתנו זו חזרנו על כל צירופי ראה ב- בלשון המקרא. נביא את תוצאות בדיקותינו כאן בסדר זה: (1) ראה ב- שאינו צירוף יחס מוצרך כלל; (2) ראה ב- כצירוף יחס מוצרך מתחום התוכן הנפשי האמוטיבי. מיון פנימי בקבוצה 2 יתקבל מתוך העלאת התכנים הסמנטיים (הסוגלים הסמנטיים) של השמות המשתתפים בתחבירן של ראה ב-.

1. "ראה ב-" אינו צירוף יחס מוצרך

במקומות האלה לא צירוף יחס מוצרך לפנינו (המביע משמעות מיוחדת, השונה ממשמעויות הצירופים השכיחים של הפועל), אלא מקרים של ב- הצמודה לפועל או לשם בתפקידים תחביריים (מקריים) שונים:⁷

5. עיין למשל בערך "ראה" שבמילון המקרא של W. Gesenius & F. Buhl, *Handwörterbuch über das Alte Testament*¹⁰, Leipzig 1915; גזניס-בול מזכירים (כמשמעות 2) את ההשתתפות, בייחוד של שמחה, אגב ההסתכלות. וראה גם בקונקורדנציה חדשה לתנ"ך של א' אבן-שושן, ירושלים 1977 (1981), ערך "ראה". נקודת מוצא למיונם של מופעי ראה ב- במאמר זה שימשו מראי המקומות שקיבצם אבן-שושן בקונקורדנציה שלו, וההשלמה להם באה בעקבות בדיקה מלאה של הערך המילוני "ראה" בלשון המקרא (הערך המילוני הותקן לקראת הכללתו ב"אוצר לשון המקרא" ההולך ונכתב).
6. עיין "בלא, ערך ב-", אוצר לשון המקרא (בעריכת י' בלאו ושל' ליונשטם). כבר רשמו גזניס וכול במילונם המקראי (ערך "ראה") את הצירוף המקביל בכתובת מישע (שורה 4: "וכי הראני בכל שנא"; שורה 7: "וארא בה [בכתה]"), וכן בארמית של יב (חזה ב-) ובמכתבי אל-עמארנא (כנעניים באכדית שבהם; amaru ina).
7. אבן-שושן, קונקורדנציה חדשה לתנ"ך, ירושלים 1977, ערך "ראה", רושם אותם יחד בקבוצת "ראה ב-".

"ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר..." (שמות ה, יט). אין כאן צירוף היחס ראה ב- כלל, אלא ראה את, כשליד צירוף היחס המוצרך (המושאי) בא כמושא שני ברע (> הם ברע).⁸

"אם יראה איש באנשים האלה... את הארץ..." (דברים א, לה). הצירוף באנשים האלה הוא חלק מהתחבירן השמני איש..., כלומר הוא לוואי לאיש, ואינו משלימו הישיר של הפועל ראה, וממילא אין כאן משמעות מיוחדת של ראה ב- כלל.

כי עמד מלך בבל אל אם הדרך... לקסם קסם

קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד יחזקאל כא, כו).

בכבד הוא משלימו של הפועל ראה, אלא שלא כמשלימו המוצרך: מדובר כאן בפעולת העין הפיזיולוגית, אף שהצירוף כולו קיבל משמעות טכנית חרשה ("עשה קסמים"). אין כאן אפוא ראה ב- כצירוף יחס מוצרך המיועד להביע תוכן נפשי מיוחד. אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל

לראות הפרחה הגפן הנצו הרמונים (שיר השירים ו, יא).

אף כאן צירוף היחס באבי הנחל הוא משלים אדורביאלי לא מוצרך של ראה, ומדובר בהפעלת העין הפשוטה.

"שמר רוח לא יורע וראה בעבים לא יקצר" (קהלת יא, ד). מדובר על הסתכלות בעננים, כלומר על הפעלת העין, ואין למצוא בראה ב- שבכתוב זה משמעות של תוכן נפשי מיוחד.

[וייתכן שהצירוף יצא וראה אף הוא נמנה עם קבוצה זו: "ותצא דינה... לראות בבנות הארץ..." (בראשית לד, א); "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו" (שיר השירים ג, יא)].

2. "ראה ב-" הוא צירוף יחס מוצרך

משמעותו הכללית של ראה ב- + צירוף שמני היא "לחוות חוויה רגשית, לחוות": (א) כשהצירוף השמני הצמוד אל ב- אינו מציין אדם (בדרך של נוסחה אפשר לתארו כבעל הסוגל הסמנטי [- אדם]), המשמעות "לחוות [חוויה]" נשארת בלא גיוון נוסף; (ב) כשאותו צירוף שמני מציין אדם (כלומר הוא בעל הסוגל הסמנטי [+ אדם]), משמעותו מתגוונת לציון חוויה מיוחדת: "לחוש אמפטיה, להיות בקשר של אמפטיה".⁹ משמעות זו של אמפטיה יכולה להופיע גם כשהצירוף השמני (שלאחר ב-)

8. רש"י: ראו אותם ברעה וצרה...; אבן עזרא: כי ראו נפשם בצרה... ומלת "אותם" כמו נפשם ועצמם.

9. על פי ההגדרות הרווחות לאמפטיה בספרות הפסיכולוגית, כגון תגובה רגשית לחוויה רגשית של הזולת (ראה, A. Mehrabian & N. Epstein, "A Measure of Emotional Empathy", *Journal of Personality* 40 (1972), p. 525) או תגובה רגשית של הצופה המכיר בזולת שהוא

עצמו אינו מציין אדם, אולם יש לידו משלים המציין אדם (כלומר, הוא גרעינו של לוואי שהוא שם המציין אדם); במקרים אחדים במקום אדם מופיע ה' (ראה להלן).

(א) בצירוף השמני הצמוד אל ב- (שהוא בעל [- אדם]) נוכל להבחין הבחנה פנימית לפי הסוגל הסמנטי של ההערכה מנקודת ראותו של ה"נושא" (agent) של ראה לגבי התוכן המובע בשם הצמוד אל ב-, אם הוא [+ טוב] או [- טוב];¹⁰ לפי סוגל נוסף זה תהיה משמעותו של ראה ב- "לשמוח", "ליהנות", או "לסבול".

(ו) ראה ב- + צירוף שמני [- אדם] [+ טוב] = "לשמוח", "ליהנות", כלומר "לחוות חוויה של שמחה, של הנאה";¹¹

"(יג) ובית שמש קצרים... ויראו את הארון וישמחו לראותו..." ויך באנשי בית-שמש כי ראו בארון ה'" (שמואל א ו, יט) - כלומר שמחו בביזיונו (ומשום כך נענשו בידי שמים).

"לכה אתי וראה בקנאתי לה'" (מלכים ב י, טז).

"כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון" (ישעיהו נב, ח).¹²

"ונראה בשמחתכם והם יבשו" (שם סו, ה) = נשתתף בשמחתכם.

"לא-יהיה לו איש יושב בתוך-העם הזה // ולא-יראה בטוב אשר אני עשה-לעמי" (ירמיהו כט, לב).

"ואל-תרא ביום אחיך ביום נכרו // ואל-תשמח לבני-יהודה ביום אבדם // ואל תגדל פיך ביום צרה" (עובדיה יב).

"אל-תבוא בשער-עמי ביום אידם // אל-תרא גם אתה ברעתו ביום אידו" (שם יג).

"עד-אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו" (מיכה ז, ט).

בכתובים שלהלן המשלים של הצירוף השמני שליד ב- מציין את ה':

"לולא¹³ האמנתי לראות בטובה-ה' בארץ חיים" (תהלים כז, יג).

E. Stotland et al., *Empathy, Fantasy and Helping*, Beverly Hills, Sage Publications 1978, p. 2 וכן תקשורת רגשית בין שני אנשים מעבר לתקשורת דרך חושים או מלים (ראה F. Fromm-Reichman, *Principles of Intensive Psychotherapy*, Chicago 1950, p. 113). נתונים אלו מתחום הדיון הפסיכולוגי מובאים כאן מעבודת הגמר של מיכל פרנץ (קדרי) בפסיכולוגיה, השפעת ההגנתיות על אמפתיה רגשית וקוגניטיבית (משוכפל), אוניברסיטת בראילן, תשמ"ו, בייחוד עמ' 4-5.

10. יש מקום לקבוע את ה-[+טוב] ואת ה-[טוב] לא מבחינתו של ה-agent בלבד, אלא גם מבחינת המשלים של ב- אם יש לו נגיעה ישירה או עקיפה לתחום האלוהות על גילוייה השונים (כולל תופעות הטבע ואירועים בהיסטוריה) אם לא.

11. המקומות יובאו בהקשרם הרחב, הכולל לעתים תקבולת נרדפת (/) או ניגודית (:) כדי שאפשר יהיה לעמוד על המשמעות המודגמת.

12. ייתכן שיש כאן עירוב בין התהליך הפיזיולוגי (בעין ממש) לפסיכולוגי ("ישמחו").

13. נקוד על התיבה, ויש לפרש את הכתוב כאילו התיבה לא נכתבה.

"יברכך יי מציון // וראה בטוב ירושלים כל ימי חיידך" (שם כח, ה).
 "קוה אל-יי... וירוממך לרשת ארץ // בהכרת רשעים תראה" (שם לז, לד).
 "לראות בטובת בחיידך // לשמח בשמחת גויך // להתהלל עם-נחלתך" (שם קו, ה).
 "קו-לאור ואין // ואל-יראה בעפעי-שחר" (איוב ג, ט).
 "אל-ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה" (שם כ, יז).
 "פדה נפשו (ק') משחת // וחיתו (ק') באור תראה" (שם לג, כח).
 "אנסכה בשמחה // וראה בטוב" (קהלת ב, א).
 "...כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו" (שם ג, כב).

(2) ראה ב- + צידוף שמני [- אדם] [- טוב] = "לסבול", כלומר "לחוות חוויה של צער, של סבל וכיוצא):

"כי אמרה אל-אראה במות הילד" (בראשית כא, טז).¹⁴
 "פן אראה ברע אשר ימצא את-אבי" (בראשית מד, לד).
 "...הרגני נא הרג... ואל-אראה ברעתי" (במדבר יא, טו).
 "ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר-אני מביא על-המקום הזה" (מלכים ב כב, כ = דברי הימים ב לד, כח).¹⁵

"מאס בבצע מעשקות // נער כפיו מתמך בשחד // אטם אזנו משמע דמים // ועצם עיניו מראות ברע" (ישעיהו לג, טו).¹⁶
 "איככה אוכל וראיתי ברעה אשר-ימצא את-עמי
 ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי" (אסתר ה, ו).

(ב) הצידוף השמני הצמוד ל-ב- הוא [+ אדם], או שהוא גרעינו של לוואי שהוא [+ אדם]. הבחנה פנימית בקבוצה זו מתקבלת מתוך העיון בסוגל הסמנטי של הצידוף המשמש כ"נושא" של הפועל ראה ב-: יש שהוא [+ בעל כוח עליון], ויש שהוא [- בעל כוח עליון]. במקרה של [+ בעל כוח עליון], כשהמדובר הוא בה' או במשה, משמעותו של ראה ב- היא "לחוש אמפטיה רגשית חיובית"; ובמקרה של [- בעל כוח עליון], כשנושא של הפועל הוא אדם (רגיל), ראה ב- מציין אמפטיה רגשית

14. בגרמנית יש פועל מיוחד להבעת תוכן נפשי זה: erleben. יש בכך משום הבחנה בין מה שנאמר בכתוב כאן ובין *ראה את.... כגון: "אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו" (בראשית מב, כא).

15. יש כאן עירוב בין המשמעות הפיזיולוגית (פעולת העין) ובין המשמעות הפסיכולוגית (הרגשת החוויה).

16. מראות ברע = "כדי שלא (יצטרך) לסבול את הרע".

שלילית.¹⁷ כשהאמפטיה חיובית היא, החש בקשר האמפטיה מתעורר גם לעזור למקבל האמפטיה, ועל כך אפשר לעמוד מהקשרי הכתובים; וכשהאמפטיה שלילית ניגודית היא, משמעותו של ראה ב- מתקרבת ל"שמחה לאיד". מכל מקום מדובר כאן בשתי פנים של תופעה אחת, היא האמפטיה, העשויה להגיע לידי מימושה ברגשות מנוגדים.

(1) ראה ב- + צירוף שמני [-אדם] + לוואי [+אדם], והנושא הוא [+ בעל כוח עליון]; מתוך כך אותו נושא יכול לעזור, והוא אכן עוזר, למי שהאמפטיה מופנית אליו:

הנושא (ה-agent) הוא האל:

"כי אמרה כִּי־רָאָה יי בעניי כי עתה יאהבני אישי" (בראשית כט, לב) - כאן העזרה מרומזת כעזרה עקיפה: ה' יעזור, ויעקב יאהב אותה.

"אם־רָאָה תראה בעניי אמתך וזכרתני... ונתתה לאמתך זרע אנשים" (שמואל א א, יא).¹⁸

"וירא בצר להם בשמעו את־דנתם ויזכר להם בריתו" (תהלים קו, מד): בצר להם = ב*אשר צר להם (וכלומר בצרתם).¹⁹

הנושא הוא משה:

"ויצא אל־אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי... [ויך את המצרי...] (שמות ב, יא-יב) - רש"י: נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם (דוק): יש כאן ניסוח קלסי של האמפטיה.

(2) ראה ב- + צירוף שמני [-אדם] + לוואי [+אדם], והנושא הוא [- בעל כוח עליון]; ראה ב- משמעותו "לחוש אמפטיה רגשית ניגודית", "לשמוח לאיד":

"ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים ביי" (ישעיהו סו, כד) - ישמחו לאידם של הפושעים בה'.

"ברבות רשעים ירבה־פשע וצדיקים במפלתם יראו" (משלי כט, טז) - הצדיקים ישמחו לאיד הרשעים, למפלתם (ואבן עזרא: ויראו צדיקים וישמחו).

(3) כשבא ראה ב- לעצמו (בלא צירופו עם יצא) + צירוף שמני [+אדם], נשמעת בו המשמעות של אמפטיה ניגודית, של שמחה לאיד; אותו שם [+אדם] יש בו סימן סמנטי נוסף: הוא בעל התייחסות שלילית אל הדבר (ושבכתוב), ומכאן מובן התוכן הסמנטי השלילי שבראה ב-:

17. על האפשרות לחוש אמפטיה ניגודית ("שמחה לאיד"), כשהצופה מרגיש רגש מנוגד למה שהוזלת מרגיש, ראה סטוטלנד ואחרים (לעיל הערה 9), עמ' 3. ודוק, אין מדובר כאן ב"סימפטיה" שלילית(1).

18. אולי גם שמואל ב טז, יב יהיה שייך לכאן: "אולי יראה ה' בעיניי קי'; כ: בעוניי" אם נפרש את הכתיב *בעניי < בעוני.

19. "בלאו, "משפטים בלתי מקושרים...", תעודה ב (עיונים במקרא), אוניברסיטת תל־אביב תשמ"ב, עמ' 280 מפרשו: "כאשר צר להם".

"ועל הגג כשלשת אלפים איש ואשה הראים בשחוק שמשון" (שופטים טז, כז).
 "...האמרה אלי איז ה' אלהיך, עיני תראינה בה" ²⁰ // עתה תהיה למרמס כטיט חוצות"
 (מיכה ז, י).

"ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו" (חבקוק א, ה).
 "אספר כל-עצמותי המה יביטו יראו-בי" (תהלים כב, יח).
 "כי מכל צרה הצילני // ובאיבי ראתה עיני" (תהלים נד, ט).
 "ויכשילוהו עלימו לשונם יתגדדו כל-ראה בם" (תהלים סד, ט).
 "סמוך לבו לא יירא // עד אשר-יראה בצריו" (תהלים קיב, ח).
 "יִי לִי בַעֲזָרִי // ואני אראה בשנאי" (תהלים קיח, ז).
 "ואראה בפתאים אבינה בבנים נער חסר-לב" (משלי ז, ז).

ג. נומינליזציה של "ראה ב-"

מצינו דוגמה גם לנומינליזציה של ראה ב- המציין אמפטיה שלילית: "לפני מלכים נתתיך לראוה בך" (יחזקאל כח, יז) = לשמוח במפלתך.

ד. תוספת הגרימה ל"ראה ב-"

מצוי גם הצירוף ראה ב- בתוספת התוכן ההגיוני-הסמנטי של [הגרימה]; במקרה זה מיתוסף למבנה "נושא" חדש, הוא ה-agent (תמיד ה') הגורם את פעולת ראה ב-; פעולתו של אותו גורם מובעת בצורת הפעיל, הראה ב-, כשהנושא המקורי של ראה ב- מופיע במשפט החדש כמושא (ישר). ואלו הם המקומות:

1. גרימת חוויה נעימה:

"אראנו בישע אלהים" (תהלים נ, כג) = אביאנו לידי שמחה בישע אלוהים.
 "ארך ימים אשביעוהו // ואראהו בישועתו" (שם צא, טז) – שייחנה מזוי השכינה (אבן עזרא).

2. גרימת אמפטיה שלילית-ניגודית:

"אלהי חסדי (ק') יקדמני // יראני בשוררי" (תהלים נט, יא) – יביאני לידי שמחה לאיד על "שוררי" (מצודת דוד: יראני בהמסתכלים בי לרעה).

ה. נרדפים ל"ראה ב-"

בעקבות היקש סמנטי, משמעותו המושאלת המיוחדת של ראה כשהוא מצריך את ב- עם צירוף שמני עברה גם אל פעלים אחרים המשתתפים בשדה הסמנטי של ראה,

²⁰ בה = באויבתי.

הנרדפים לפועל זה. פעלים אלו הם: הביט, הציץ, התבונן (ושור, ראה להלן), ומהם הביט ב- מצוי במשמעות דומה לראה ב- כביטוי לאמפטיה שלילית: "ותבט עיני בשורי // בקמים עלי מרעים תשמענה אזני" (תהלים צב, יב) = אשמח לאידם של "שורי"; וכן במקום הזה: "והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל" שמואל א ב, לב²¹ = תקנא בכל הטוב שיעשה ה' לישראל, דהיינו תתייחס אליו בהיפוכו של רגש השמחה שתשרה בישראל.²²

ו. "ראה" + כינוי דבוק במקום ב + שם

מצוי בלשון המקרא החילוף בין פועל + כינוי דבוק לפועל + צירוף יחס, כגון: *יתן לי < יתנני. כך אפשר להסביר את צורות הפועל הנדרף שור:²³ "ותבט עיני בשורי"²⁴ // בקמים עלי מרעים תשמענה אזני" (תהלים צב, יב) = *במסתכלים בי < בשמחים לאידי; וכן: "אלהים יראני בשרי" (שם נט, יא) = יביאני לשמוח באידם של השמחים לאידי. וכן כנראה בשאר מופעי שורר (תהלים ה, ט; כז, יא; גד, ז; נו, ג). ואולי אפשר לצרף לכאן גם את "אל-תראוני שאני שחרחרת" (שיר השירים א, ו) = אל תשמחו לאידי, אל תלעגו לי...²⁵

ז. "שמע ב-"

מאחר שראה יכול להיות מקביל ונדרף לשמע בלשון המקרא לציון הקליטה בחושים, יחס סמנטי זה יכול להימצא בזוג הפעלים הביט ושמע בתחומים הנוספים שנמשכו אל משמעויותיו של ראה. מכאן שגם בתחום האמפטיה אנו מוצאים את התקבולת בין הביט ב- ובין שמע ב-: "ותבט עיני בשורי // בקמים עלי מרעים תשמענה אזני" (תהלים צב, יב) - לציון האמפטיה השלילית.

21. צר מעון נתפרש כמרמו לבית המקדש. גוניס-בול מתרגמים את הצירוף כאן: mit Freude betrachten; וראה לעיל תהלים כב, יח (יהמה יביטו יראו-בי").

22. גוניס-בול: mit Missgunst. הם מזכירים במילונם ללשון המקרא גם שני מקומות מלשוננו של בן-סירא שבהם הביט ב- מציין שמחה. המקומות הם אלה (נבדקו במהדורת המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית): "מעני יהמו כתנור להביט בה בעבור כן קניתיה קנין טוב" (נא, כא [ב]) = לשמוח בה; "ואביט ב[ה]" (נא, יט [ב]) - אין ודאות בפירושו, שכן ייתכן שהכוונה היא "להסתכל בה" בלבד.

23. אני מודה על הערה זו לפרופ' גב"ע צרפתי.

24. ראה לעיל ה.

25. כהצעת הגברת מינה עפרון.

ה. סיכום ביניים

דומה, שמצאנו בראה ב- את הדרך שלשון המקרא הביעה בה את התוכן הנפשי-הרגשי של החוויה ושל האמפטיה; הבחנו על ידי כך בין שתי דרכי הצרכה שונות של הפועל ראה - בין ראה ב- לראה את. על פי דרכנו נתיישבה לנו גם השאלה, כיצד יכול צירוף פועלי אחד (ראה ב-) להביע הן תוכן נפשי חיובי (כגון שמחה) הן תוכן נפשי שלילי (כגון שמחה לאיד): אין כאן הבעת דבר והיפוכו, אלא שתי פנים של תהליך נפשי אחד, של האמפטיה. אף יכולנו להצביע על התניות שבתחביר ובסמנטיקה להופעת משמעויות שונות אלו. עם הוספת התוכן ההגיוני-הסמנטי של הגרימה נתבררו לנו גם הצירופים של הראנו ב- שבלשון המקרא. מצאנו גם את אפשרויות ההרחבה של הצירוף אל הפעלים הנרדפים לו.

ט. הפרגמטיקה של "ראה ב-" בלשון המקרא

העיון בפרגמטיקה של ראה ב- בלשון המקרא מלמדנו, שבמרבית מופעיו אחד השמות (הצירופים השמניים) שבסביבתו התחבירית מציין את האלוהות: יש שהצירוף השמני ה"נושאי" (ה-agent) הוא ה', ויש שהצירוף השמני (או אחד השמות שבתוך הצירוף השמני) הצמוד לב- הוא המציין את ה'.²⁶ ולא עוד אלא שגם במקרים אחרים שהשמות המשתתפים מציינים בני אדם, אותם בני אדם עומדים בקשר קיומי מהותי מיוחד עם האלוהות (הם שליחיו, בחיריו, אוהביו; או במקרים של היפוך היחס, הם שונאיו, או שונאי אוהביו של ה'). יש הצדקה אפוא להחיל על השמות האלה את הסוגל הסמנטי של ה[טרנסצנדנטי]. וייתכן שנמצא בהם גם מהתכנים המובהקים של התאולוגיה, כגון של שکر ועונש, ובמקרה זה נוכל לראות בצירופנו חומר לשוני של התאולוגיה המקראית.

להעמדת הצעות אלו למבחן נמין כאן את צירופי ראה ב- שבמקרא לקבוצותיהם (מתוך הסתמכות על המובאות בדיון הסמנטי בפרקים הקודמים נסתפק כאן במראי המקומות ובמובאות מקוצרות בלבד). נבחר להצגת הפרטים הסובבים את ראה ב- בדרך של תחביר הפרופוזיציות: ראה ב- לצורותיו, כולל את מופעיו בבניין הפעיל, ייחשב כפרידקאט, והשמות שליידו כארגומנטים. נרשום כאן את העובדות בסדר הזה: ארגומנט, ואחריו ארגומנט₂, הוא עצמו בשלמותו או אחד השמות המרכיבים אותו; בכל קבוצה יירשמו תחילה המקומות שבהם השמות מציינים את האל, ולאחריהם שאינם כן. בכך ייבדקו קשריהם האפשריים של המאוזכרים אל הטרנסצנדנטי.

1. ארגומנט, (ה"נושא" או ה-agent) הוא ה' או בחיריו: בדרך האמפטיה - בראשית כט, לב (כִּירָאָה יי בעניי); שמואל א א, יא (אִם־רָאָה תִּרְאָה בעני אמתך); שמואל ב

26. אני מודה על הצעת בדיקה זו לבתי, מרים שפירא.

טז, יב (כ': אולי יראה יי בעוני); תהלים קו, מד (וירא בצר להם). ובדרך הגרימה (הפעיל) – תהלים נ, כג (אראנו בישע אלהים); נט, יא (יראני בשוררי); צא, טז (ואראהו בישועתי).

2. ארגומנט, ("נושא" או ה-agent) הוא אדם מבני ישראל שהם בעלי קרבה לה: משה – שמות ב, יא (וירא בסבלתם). הנביא או בעל המזמור – מיכה ז, י (איבתי... עיני תראינה בה); חבקוק א, ה (ראו בגויים...); תהלים נד, ט (ובאיבי ראתה עיני); סד, ט (יתגדדו כל-דראה בס); קיב, ח (עד-אשר-יראה בצריו); קיח, ז (ואני אראה בשנאי); קכת, ה (וראה בטוב ירושלים). בכל הכתובים האלה מובעת האמפטיה. כך גם בפועל הביט ב-: תהלים צב, יב (ותבט עיני בשורי).

3. ארגומנט, יש בו (כמשלים לגרעינו) שם המציין את ה': שמואל א ו, יט (כי ראו בארון יי); מלכים ב י, טז (וראה בקנאתי ליי); שם כב, כ = דברי הימים לד, כח (ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר-אני מביא על-המקום הזה); ישעיהו נב, ח (...יראו בשוב יי ציון); ירמיהו כט, לב (ולא יראה בטוב אשר-אני עשה לעמי); מיכה ז, ט (אראה בצדקתו); תהלים כז, יג (לראות בטוב-יי); קו, ה (לראות בטובת בחיריך).

המשלים המציין את ה' הוא בתלות עקיפה בגרעין: ישעיהו סו, כד (...וראו בפגרי האנשים הפשעים ב). ויש לצרף לכאן את מופעי הפועל הביט: שמואל א ב, לב (והבטת... בכל אשר ייטיב את ישראל...).

4. ארגומנט, יש בו (בגרעינו או במשלים לגרעינו) שם המציין אדם מבני ישראל: בגרעינו – עם השם ראוה: יחזקאל כח, יז (לראווה בך). במשלים לגרעינו – שמות טו, כז (וירא בסבלתם); שופטים טז, כז (...הראים בשחק שמשון); ישעיהו סו, ה (ונראה בשמחתכם), באחת הקריאות האפשריות; עובדיה יב (ואל-תרא ביום אחיך); שם יג (אל-תירא... ברעתו); תהלים כב, יח (המה יביטו יראו ב).

5. ארגומנט, מציין תופעה מתופעות הטבע: איוב ג, ט (ואל-יראה בעפעפי שחר); כ, יז (אל-ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה); לג, כח (וחיתו באור תראה).

6. ארגומנט, מביע הפשטה (תהליך או תופעה):

(א) כשארגומנט, הוא אישיות חשובה, או הדמות שארגומנט, פונה אליה היא אישיות חשובה: בראשית כא, טז-יז (הגר: "אל-אראה במות הילד...") ו"ישמע אלהים את-קול הנער"; מד, לד (יהודה ליוסף: "פן אראה ברע... אבי"); במדבר יא, טו (משה לה: "...ואל-אראה ברעתי"); אסתר ח, ו 2x (אסתר לאחשורוש: "איככה אוכל וראיתי ברעה... באבדן..."). בכל המקרים האלה מדובר על פעולה שלא נתממשה, ונאמרה בשלילה או בשאלה.

(ב) כשארגומנט, מציין את הצדיק או את החכם (בספרות החכמה): תהלים לז, לד

(בהכרת רשעים תראה); משלי כט, טז (...רשעים... וצדיקים במפלתם יראו); קהלת ב, א (וראה בטוב); ג, כב (לראות במה שיהיה אחריו).

נמצא שארגומנט, מוסב תמיד על ה' או על בחיריו. ארגומנט, אף הוא כן, אלא שיש בו גם מקרים שהמאזכר שלו מתחום אחר הוא – מתחום ההפשטה, התהליך או התופעה (הקשורים בארגומנט, המציין אישיות חשובה) או מתחום תופעות הטבע (בספר איוב בלבד) – או שהוא הצדיק או החכם (בספרות החכמה), או אדם סתם שנזכר עם ארגומנט, המציין חכם (בספר משלי). אפשר להכיר אפוא בראה ב– כביטוי המציין את המגע הרגשי עם ה[טרנסצנדנטי], כשה[טרנסצנדנטי] הוא האלוהות או אישים ותופעות שכוח האלוהות מתגלה בהם. בחירי ה' – היחידים (אבות האומה, מנהיגים וגביאים, מלכים) ועם ישראל כולו – מייצגים את הכוח הזה, כשם שתופעות הטבע ויחידים בעלי תכונות נעלות (צדיקים, חכמים) יכולים להיחשב כמי שאותו כוח מתממש בהם.

הקשר עם תורת הגמול בביטוי ראה ב– מתגלה בכך, שבמרבית המקרים הקשרו התמטי של הצירוף הוא מתחום הגמול הטוב (כשמדובר בהשתתפות בשמחה) או מתחום העונש (כשהגמול נשלל, וכשמובעת בצירוף ראה ב– האמפטיה השלילית, השמחה לאיד). יש בכך כדי להעמיד את הצירוף בין ביטויי התאולוגיה המקראית.